

ΕΤΙ κ.λπ.

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)
της 11ης Δεκεμβρίου 2007*

Στην υπόθεση C-280/06,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, την οποία υπέβαλε το Consiglio di Stato (Ιταλία) με απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2005, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 27 Ιουνίου 2006, στο πλαίσιο των δικών

Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato

κατά

Ente tabacchi italiani — ETI SpA,

**Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH,
Philip Morris Products Inc., Philip Morris International Management SA,**

και

**Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH,
Philip Morris Products Inc., Philip Morris International Management SA,**

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

κατά

Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato,

Ente tabacchi italiani — ETI SpA,

και

**Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH,
Philip Morris Products Inc., Philip Morris International Management SA,**

κατά

Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato,

Amministrazione autonoma dei monopoli di Stato,

Ente tabacchi italiani — ETI SpA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Β. Σκουρή, Πρόεδρο, P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts, Γ. Αρέστη και U. Löhms, προέδρους τμήματος, E. Juhász, A. Borg Barthet, M. Pešič (εισηγητή), J. Klučka, E. Levits και Α. Ό Caoimh, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott
γραμματέας: B. Fülöp, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της συνεδριάσεως της 15ης Μαΐου 2007,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Ente tabacchi italiani — ETI SpA, εκπροσωπούμενη από τους S. D'Alberti, A. Clarizia και L. D'Amario, avvocati,

- οι Philip Morris Products SA, Philip Morris Holland BV, Philip Morris GmbH, Philip Morris Products Inc. και Philip Morris International Management SA, εκπροσωπούμενες από τους L. Di Via, C. Tesauro και P. Leone, avvocati,

- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους I. M. Braguglia και F. Arena, επικουρούμενους από τον D. Del Gaizo, avvocato dello Stato,

- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους F. Castillo de la Torre και V. Di Bucci,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 3ης Ιουλίου 2007,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 81 επ. ΕΚ καθώς και των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου.

- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο δικών μεταξύ της *Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato* (εθνική αρχή ελέγχου του ανταγωνισμού και της αγοράς, στο εξής: *Autorità*), της *Ente tabacchi italiani — ETI SpA*, της *Philip Morris Products SA*, της *Philip Morris Holland BV*, της *Philip Morris GmbH*, της *Philip Morris Products Inc.* και της *Philip Morris International Management SA* (στο εξής: οι τελευταίες πέντε εταιρίες μαζί: εταιρίες του ομίλου *Philip Morris*), καθώς και της *Amministrazione autonoma dei monopoli di Stato* (Αυτόνομης Διοίκησης των κρατικών μονοπωλίων, στο εξής: *AAMS*), σχετικά με συμφωνία επί της τιμής της πωλήσεως των τσιγάρων.

Το νομικό πλαίσιο

- 3 Στο ιταλικό δίκαιο, ο νόμος 287 περί θεσπίσεως διατάξεων σχετικών με την προστασία του ανταγωνισμού και της αγοράς (*norme per la tutela della concorrenza e del mercato*), της 10ης Οκτωβρίου 1990 (*GURI* 240, της 13ης Οκτωβρίου 1990, σ. 3, στο εξής: νόμος 287/90), περιέχει μεταξύ άλλων, στον τίτλο του I, τις ακόλουθες διατάξεις:

«Άρθρο 1

[...]

1. Οι διατάξεις του παρόντος νόμου, που θεσπίστηκαν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 41 του Συντάγματος και σκοπούν στην προστασία και την εξασφάλιση του δικαιώματος της οικονομικής πρωτοβουλίας, εφαρμόζονται στις συμπράξεις, στις καταχρήσεις δεσπόζουσας θέσεως και στις συγκεντρώσεις επιχειρήσεων που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 65 και/ή 66 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, των άρθρων 85 και/ή 86 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), των κανονισμών της ΕΟΚ ή των κοινοτικών πράξεων που παράγουν τα ίδια έννομα αποτελέσματα.

[...]

4. Η ερμηνεία των νομικών διατάξεων του τίτλου αυτού πραγματοποιείται κατά τις αρχές της έννομης τάξεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στον τομέα του ανταγωνισμού.

Άρθρο 2

[...]

1. Ως “συμπράξεις” νοούνται οι συμφωνίες και/ή οι συμφωνημένες πρακτικές μεταξύ επιχειρήσεων, καθώς και οι αποφάσεις κοινοπραξιών, ενώσεων επιχειρήσεων και άλλων παρεμφερών οργανισμών, ακόμη και αν έχουν εκδοθεί βάσει καταστατικών διατάξεων ή κανονιστικών ρυθμίσεων.

2. Απαγορεύονται οι συμπράξεις μεταξύ επιχειρήσεων οι οποίες έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση κατά πάγιο τρόπο του ανταγωνισμού εντός της εθνικής αγοράς ή σε σημαντικό τμήμα αυτής, και μέσω δραστηριοτήτων που συνίστανται:

- α) στον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής·
- β) στον περιορισμό ή στον έλεγχο της παραγωγής, της διαθέσεως, της τεχνολογικής αναπτύξεως ή των επενδύσεων·
- γ) στην κατανομή των αγορών ή των πηγών εφοδιασμού·
- δ) στην εφαρμογή αντικειμενικώς διαφορετικών όρων επί ισοδυνάμων παροχών έναντι των εμπορικώς συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέρχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό·
- ε) στην εξάρτηση της συνάψεως συμβάσεων από την αποδοχή, εκ μέρους των συναλλασσομένων, προσθέτων παροχών που εκ φύσεως ή σύμφωνα με τις εμπορικές συνήθειες δεν έχουν σχέση με το αντικείμενο των συμβάσεων αυτών.

3. Απαγορευόμενες συμπράξεις είναι από πάσης απόψεως άκυρες.»

- 4 Ο τίτλος ΙΙ του νόμου αυτού αναφέρεται αποκλειστικά στην Autorità, την οποία θέσπισε το άρθρο 10, παράγραφος 1. Το άρθρο 15, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου, το οποίο περιλαμβάνεται στον εν λόγω τίτλο ΙΙ, ορίζει τα εξής:

«Εάν [...] η Autorità διαπιστώσει παραβάσεις των άρθρων 2 ή 3, τάσσει στις οικείες επιχειρήσεις και οργανισμούς προθεσμία για την παύση των παραβάσεων αυτών. Σε περίπτωση σοβαρών, λαμβανομένης υπόψη της σοβαρότητας και της διάρκειας, παραβάσεων, επιβάλλει επιπλέον πρόστιμο ύψους έως 10 % του κύκλου εργασιών που πραγματοποιήθηκε στην εκάστοτε επιχείρηση ή στον εκάστοτε οργανισμό κατά το τελευταίο οικονομικό έτος πριν από την ημερομηνία κοινοποίησεως της οχλήσεως, καθορίζοντας τις προθεσμίες εντός των οποίων η επιχείρηση θα πρέπει να καταβάλει το πρόστιμο.»

- 5 Το άρθρο 31, το οποίο περιλαμβάνεται στον τίτλο VI του νόμου 287/90, ορίζει τα εξής:

«Για τα πρόστιμα συνεπεία παραβάσεως του νόμου αυτού ισχύουν, καθό μέτρο έχουν εφαρμογή, οι διατάξεις του κεφαλαίου Ι, τμήματα Ι και ΙΙ, του νόμου 689 της 24ης Νοεμβρίου 1981.»

- 6 Στις 8 Δεκεμβρίου 1927 δημοσιεύθηκε το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 2258 περί ιδρύσεως της AAMS (istitutivo dell'Amministrazione autonoma dei monopoli di Stato, *GURI* 288, της 14ης Δεκεμβρίου 1927). Στο εν λόγω διοικητικό όργανο του κράτους, το οποίο υπαγόταν στο Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, είχε ανατεθεί, έως τον Φεβρουάριο του 1999, η διαχείριση του μονοπωλίου καπνού. Αργότερα, η AAMS εξακολούθησε να ασκεί δημόσια καθήκοντα στον τομέα του καπνού. Συνεχίζει εξάλλου την εμπορική δραστηριότητα στον τομέα των τυχρών

παιγνίων, ιδίως των λαχείων. Η AAMS είναι αυτόνομη τόσο από διοικητικής όσο και από δημοσιονομικής και λογιστικής απόψεως, δεν έχει όμως ίδια νομική προσωπικότητα.

- 7 Από 1ης Μαρτίου 1999, όλες οι δραστηριότητες παραγωγής και πωλήσεως στον τομέα του καπνού, τις οποίες έως τότε ασκούσε η AAMS, υπήχθησαν σε άλλο δημόσιο οργανισμό που ιδρύθηκε με το νομοθετικό διάταγμα 283 περί ιδρύσεως της υπηρεσίας ιταλικών καπνών (*istituzione dell'Ente tabacchi italiani*), της 9ης Ιουλίου 1998 (*GURI* 190, της 17ης Αυγούστου 1998, σ. 3, στο εξής: νομοθετικό διάταγμα 283/98). Ο οργανισμός αυτός έλαβε το ενεργητικό και το παθητικό της AAMS που αφορούσαν τους κλάδους δραστηριότητας που του είχαν ανατεθεί. Με απόφαση του διοικητικού του συμβουλίου της 23ης Ιουνίου 2000, μετατράπηκε σε ανώνυμη εταιρία, καλούμενη *Ente tabacchi italiani — ETI SpA* (στο εξής: ETI). Το μετοχικό κεφάλαιο της εταιρίας αυτής ανήκε αρχικώς κατά 100% στο Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών. Κατόπιν διαγωνισμού που προκήρυξε το εν λόγω υπουργείο το 2003, η ETI ιδιωτικοποιήθηκε και εφεξής τελεί υπό τον αποκλειστικό έλεγχο της *British American Tobacco plc* (στο εξής: BAT), εταιρίας χαρτοφυλακίου αγγλικού δικαίου, η οποία ανήκει στον όμιλο BAT-British American Tobacco.

Οι διαφορές των κύριων δικών και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 8 Κατά την ολοκλήρωση έρευνας που άρχισε κατά τον Ιούνιο του 2001, η *Autorità*, με απόφαση της 13ης Μαρτίου 2003, διαπίστωσε ότι οι εταιρίες του ομίλου *Philip Morris* είχαν συνάψει και θέσει σε εφαρμογή συμφωνία με την AAMS, αργότερα με την *Ente tabacchi italiani* και, τέλος, με την ETI, η οποία είχε ως σκοπό και αποτέλεσμα τη στρέβλωση του ανταγωνισμού όσον αφορά την τιμή πωλήσεως των τσιγάρων στην εγχώρια αγορά από το 1993 έως το 2001, κατά παράβαση του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχεία α και β, του νόμου 287/90. Επέβαλε διοικητικά πρόστιμα ανερχόμενα σε 50 εκατομμύρια ευρώ συνολικώς για τις εταιρίες του ομίλου *Philip Morris* και σε 20 εκατομμύρια ευρώ για την ETI.

- 9 Με την απόφασή της, η Autorità καταλόγισε στην ΕΤΙ την προ της 1ης Μαρτίου 1999 συμπεριφορά της AAMS, για τον λόγο ότι αυτή, αφ' ης ο Ente tabacchi italiani —νυν η ΕΤΙ— κατέστη λειτουργικός, έπαυσε να ασκεί δραστηριότητες παραγωγής και πωλήσεως στον τομέα του καπνού. Υπό τις συνθήκες αυτές, ακόμη και αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η AAMS δεν έπαυσε να υφίσταται, η ΕΤΙ, κατ' εφαρμογήν του κριτηρίου της οικονομικής συνέχειας, είναι η διάδοχος της AAMS.
- 10 Η απόφαση αυτή προσβλήθηκε από όλες τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις ενώπιον του Tribunale amministrativo regionale del Lazio (διοικητικό δικαστήριο της περιφέρειας του Lazio). Αυτό απέρριψε την προσφυγή των εταιριών του ομίλου Philip Morris και δέχθηκε μερικώς την προσφυγή της ΕΤΙ, ακυρώνοντας την εν λόγω απόφαση, καθόσον της καταλόγιζε την ευθύνη για τις πράξεις της AAMS. Το εν λόγω δικαστήριο στήριξε την εκτίμησή του στο κριτήριο της προσωπικής ευθύνης.
- 11 Επιληφθέν των εφέσεων κατά των αποφάσεων του Tribunale amministrativo regionale del Lazio, το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας) απέρριψε, με μία πρώτη απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2005, τις αιτιάσεις της ΕΤΙ και των εταιριών του ομίλου Philip Morris, καθόσον αυτές αμφισβητούσαν την ύπαρξη παραβάσεως των περί ανταγωνισμού κανόνων. Ως προς το ζήτημα του καταλογοισμού στην ΕΤΙ της συμπεριφοράς της AAMS, το Consiglio di Stato παρατηρεί στην περί παραπομπής απόφαση ότι η μεταβίβαση δραστηριοτήτων της AAMS στον Ente tabacchi italiani σηματοδότησε σαφώς τη διάσπαση της συνέχειας σε σχέση με το προηγούμενο οργανωτικό-διαχειριστικό σχήμα. Το εν λόγω σχήμα, προτού οι οικείες δραστηριότητες μεταβιβαστούν στον Ente tabacchi italiani, που κατέστη η ΕΤΙ, χαρακτηριζόταν από την ανάθεση στην AAMS, υπό την ιδιότητά της ως αυτόνομης κρατικής διοικητικής αρχής, ενός συνόλου οικονομικών καθηκόντων και διοικητικών λειτουργιών δημοσίας φύσεως, τέτοιων ώστε να δημιουργούν εξάρτηση από την πολιτική εξουσία. Η εν λόγω σύνδεση δεν απαντά εκ νέου στη νέα μονάδα, της οποίας οι δραστηριότητες είναι αμιγώς επιχειρηματικές. Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι η AAMS, ακόμη κι αν έπαυσε να ασκεί εμπορικές δραστηριότητες στον τομέα του καπνού, εξακολουθεί να ασκεί οικονομική δραστηριότητα που διέπεται από το δίκαιο του ανταγωνισμού. Κατά το Consiglio di Stato, οι ιδιαιτερότητες αυτές συνηγορούν υπέρ της μη εφαρμογής του κριτηρίου της οικονομικής συνέχειας.

12 Το Consiglio di Stato έκρινε σκόπιμο, εντούτοις, να ρωτήσει το Δικαστήριο σχετικά με τα εφαρμοστέα κριτήρια στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 1, παράγραφος 4, του νόμου 287/90. Επομένως, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«α) Ποιο κριτήριο πρέπει να εφαρμοστεί, βάσει των άρθρων 81 και επόμενα της Συνθήκης και των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, προκειμένου να προσδιοριστεί η επιχείρηση στην οποία θα πρέπει να επιβληθούν κυρώσεις για παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού, στην περίπτωση κατά την οποία, στο πλαίσιο συμπεριφοράς η οποία κρίνεται συνολικώς κολάσιμη, το τελικό τμήμα της συμπεριφοράς αποδίδεται σε επιχείρηση η οποία διαδέχθηκε στον οικείο οικονομικό τομέα την αρχική επιχείρηση, οσάκις [ο αρχικός οργανισμός], μολονότι δεν έπαυσε να υφίσταται, δεν λειτουργεί πλέον ως εμπορική επιχείρηση, τουλάχιστον στον οικονομικό τομέα τον οποίον αφορά η επιβολή κυρώσεων;

β) Δύναται η αρμόδια για την εφαρμογή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας διοικητική αρχή, προκειμένου να προσδιορίσει τον φορέα στον οποίο πρέπει να επιβληθούν κυρώσεις, να εκτιμά κατά διακριτική ευχέρεια τη συνδρομή των προϋποθέσεων που δικαιολογούν την απόδοση στον οικονομικό διάδοχο της ευθύνης για παραβάσεις των κανόνων περί ανταγωνισμού οι οποίες διαπράχθηκαν από το νομικό πρόσωπο το οποίο υποκατέστησε, ακόμα και αν το νομικό αυτό πρόσωπο δεν έχει παύσει να υφίσταται κατά τον χρόνο εκδόσεως της σχετικής αποφάσεως, προκειμένου να μη διακυβεύεται η πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων περί ανταγωνισμού λόγω των μεταβολών που επέρχονται στη νομική μορφή των επιχειρήσεων;»

Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

13 Επειδή η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διατύπωσε αμφιβολίες ως προς την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, πρέπει κατ' αρχάς να εξεταστεί η εν λόγω αρμοδιότητα.

Παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο

- 14 Η Επιτροπή εκθέτει ότι οι διαφορές των κύριων δικών αφορούν το κύρος αποφάσεως εθνικής αρχής ανταγωνισμού η οποία, πριν από την έναρξη ισχύος του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1), εφάρμοσε αποκλειστικώς τις εθνικές διατάξεις που απαγορεύουν τις συμπράξεις και όχι το άρθρο 81 ΕΚ.
- 15 Η Επιτροπή θεωρεί ότι το άρθρο 1, παράγραφος 4, του νόμου 287/90, κατά το οποίο οι διατάξεις του τίτλου Ι του νόμου αυτού ερμηνεύονται βάσει των αρχών του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού, είναι συναφώς αλυσιτελές. Συγκεκριμένα, στις διαφορές της κύριας δίκης πρόκειται για τον καθορισμό «των οικείων επιχειρήσεων και οργανισμών», υπό την έννοια του άρθρου 15 του νόμου αυτού, καθώς και της ρυθμίσεως περί των διοικητικών προστίμων, όπως προβλέπει το άρθρο 31 του εν λόγω νόμου, που περιλαμβάνονται, αντιστοίχως, στους τίτλους ΙΙ και VI αυτού. Το εν λόγω άρθρο 1, παράγραφος 4, θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη αν επρόκειτο για την ερμηνεία της έννοιας «επιχείρηση», η οποία είναι κοινή στα άρθρα 81 ΕΚ και 2 του νόμου 287/90, αλλά όχι για να καθοριστεί ποιες είναι οι επιχειρήσεις στις οποίες πρέπει να επιβληθούν κυρώσεις.
- 16 Η Επιτροπή προσθέτει ότι, ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι η παραπομπή του νόμου 287/90 στις αρχές του κοινοτικού δικαίου έχει εφαρμογή στις υποθέσεις της κύριας δίκης, εντούτοις η νομολογία του Δικαστηρίου οδηγεί στο συμπέρασμα περί του απαραδέκτου των προδικαστικών ερωτημάτων. Η Επιτροπή παραθέτει συναφώς την απόφαση της 28ης Μαρτίου 1995, C-346/93, Kleinwort Benson (Συλλογή 1995, σ. I-615) και τονίζει ότι ο εν λόγω νόμος δεν διευκρινίζει ότι τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να εφαρμόζουν, κατά τρόπο απόλυτο και ανεπιφύλακτο, τις δοθείσες από το Δικαστήριο ερμηνείες.
- 17 Ως προς το τελευταίο σημείο, η Επιτροπή παρατηρεί ότι το Tribunale amministrativo regionale del Lazio στήριξε την απόφασή του στις ιταλικές διατάξεις περί διοικητικών προστίμων, στις οποίες παραπέμπει το άρθρο 31 του νόμου

287/90. Ομοίως, το Consiglio di Stato λαμβάνει υπόψη τα επιχειρήματα που η Autorità αντλεί από το ιταλικό δίκαιο στον τομέα της ευθύνης. Αυτό αποδεικνύει ότι, για τους Ιταλούς δικαστές και τους Ιταλούς νομικούς, το κοινοτικό δίκαιο αποτελεί ένα μόνο στοιχείο μεταξύ άλλων για την ερμηνεία των εφαρμοστέων εθνικών διατάξεων.

- ¹⁸ Η ETI και οι εταιρίες Philip Morris θεωρούν αντιθέτως ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο για να επιληφθεί της προδικαστικής παραπομπής. Η Ιταλική Κυβέρνηση, χωρίς να λάβει θέση ως προς την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, τονίζει ότι η απάντηση αυτού θα ήταν χρήσιμη για το Consiglio di Stato, λαμβανομένης υπόψη της παραπομπής στο κοινοτικό δίκαιο του άρθρου 1, παράγραφος 4, του νόμου 287/90.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

- ¹⁹ Το άρθρο 234 ΕΚ αποτελεί ένα μέσο δικαστικής συνεργασίας, χάριν του οποίου το Δικαστήριο παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τα στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που μπορεί να τους είναι αναγκαία για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων μιας επίμαχης διατάξεως του εθνικού δικαίου επί της διαφοράς επί της οποίας έχουν κληθεί να αποφανθούν (αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2003, C-300/01, Salzmann, Συλλογή 2003, σ. I-4899, σκέψη 28 και παρατιθέμενη νομολογία, καθώς και της 4ης Δεκεμβρίου 2003, C-448/01, EVN και Wienstrom, Συλλογή 2003, σ. I-14527, σκέψη 77).
- ²⁰ Οσάκις η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο, κατ' αρχήν, υποχρεούται να αποφανθεί (αποφάσεις Salzmann, προπαρατεθείσα, σκέψη 29, και της 18ης Ιουλίου 2007, C-119/05, Lucchini, Συλλογή 2007, σ. I-6199, σκέψη 43).

- 21 Επιληφθέν αιτήσεων αυτής της φύσεως, στο πλαίσιο των οποίων οι κοινοτικοί κανόνες των οποίων εξητείτο η ερμηνεία είχαν εφαρμογή μόνο δυνάμει παραπομπής του εθνικού δικαίου, το Δικαστήριο έχει κρίνει με πάγια νομολογία ότι, όταν εθνική νομοθεσία εναρμονίζει τις λύσεις που προβλέπει για τις αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις προς τις λύσεις που έχουν γίνει δεκτές από το κοινοτικό δίκαιο, υφίσταται οπωσδήποτε κοινοτικό συμφέρον για ομοιόμορφη ερμηνεία των διατάξεων ή των εννοιών που συμπίπτουν με διατάξεις ή έννοιες του κοινοτικού δικαίου, ανεξαρτήτως των συνθηκών υπό τις οποίες τυγχάνουν εφαρμογής, προκειμένου να αποφεύγονται στο μέλλον ερμηνευτικές αποκλίσεις (βλ. επ' αυτού, μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 18ης Οκτωβρίου 1990, C-297/88 και C-197/89, Dzodzi, Συλλογή 1990, σ. I-3763, σκέψη 37· της 17ης Ιουλίου 1997, C-28/95, Leur-Bloem, Συλλογή 1997, σ. I-4161, σκέψη 32· της 11ης Ιανουαρίου 2001, C-1/99, Kofisa Italia, Συλλογή 2001, σ. I-207, σκέψη 32· της 29ης Απριλίου 2004, C-222/01, British American Tobacco, Συλλογή 2004, σ. I-4683, σκέψη 40, και της 16ης Μαρτίου 2006, C-3/04, Poseidon Chartering, Συλλογή 2006, σ. I-2505, σκέψη 16).
- 22 Πράγματι, ούτε από το γράμμα του άρθρου 234 ΕΚ ούτε από το αντικείμενο της διαδικασίας που θεσπίζει αυτό το άρθρο προκύπτει ότι οι συντάκτες της Συνθήκης επιδίωξαν να αποκλείσουν από την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου τις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που αφορούν διάταξη του κοινοτικού δικαίου, στην ειδική περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο κράτους μέλους παραπέμπει στο περιεχόμενο της διατάξεως αυτής προκειμένου να προσδιοριστούν οι κανόνες που πρέπει να εφαρμοστούν σε αμιγώς εσωτερική κατάσταση του κράτους αυτού (αποφάσεις Dzodzi, προπαρατεθείσα, σκέψη 36, Leur-Bloem, προπαρατεθείσα, σκέψη 25, και της 14ης Δεκεμβρίου 2006, C-217/05, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, Συλλογή 2006, σ. I-11987, σκέψη 19).
- 23 Όσον αφορά την εφαρμογή της προαναφερθείσας νομολογίας στην παρούσα αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι οι διατάξεις του τίτλου I του νόμου 287/90 προσαρμόζονται, ως προς τις λύσεις που προσφέρουν σε αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις, σ' αυτές που έχουν γίνει δεκτές στο κοινοτικό δίκαιο.
- 24 Πράγματι, το άρθρο 1, παράγραφος 4, του νόμου αυτού αναφέρει ότι η ερμηνεία των διατάξεων του τίτλου I του εν λόγω νόμου πραγματοποιείται βάσει των αρχών του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού. Τα άρθρα 2 και 3 του εν λόγω νόμου, που περιλαμβάνονται στον ίδιο τίτλο, επαναλαμβάνουν *mutatis mutandis* το γράμμα των άρθρων 81 ΕΚ και 82 ΕΚ.

- 25 Επιπλέον, ούτε το γράμμα του άρθρου 1, παράγραφος 4, του νόμου 287/90 ούτε η απόφαση περί παραπομπής, ούτε τα λοιπά έγγραφα του φακέλου που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο οδηγούν στη σκέψη ότι η παραπομπή στο κοινοτικό δίκαιο της εν λόγω διατάξεως εξαρτάται από οποιαδήποτε προϋπόθεση.
- 26 Επομένως, σύμφωνα με την ως άνω νομολογία, υφίσταται οπωσδήποτε κοινοτικό συμφέρον για ομοιόμορφη ερμηνεία των κανόνων του κοινοτικού δικαίου, οσάκις εμφανίζονται αμφιβολίες στο πλαίσιο της εφαρμογής της παραπομπής του εθνικού δικαίου, μέσω των αποφάσεων του Δικαστηρίου που εκδίδονται κατόπιν αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.
- 27 Ως προς το επιχείρημα της Επιτροπής ότι οι διαφορές της κύριας δίκης υπάγονται αποκλειστικώς στους τίτλους II και VI του νόμου 287/90, οπότε το άρθρο 1, παράγραφος 4, του εν λόγω νόμου, το οποίο περιλαμβάνεται στον τίτλο I αυτού, δεν είναι λυσιτελές, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το Consiglio di Stato δεν συμερίζεται την εκτίμηση αυτή, δεδομένου ότι αυτό αιτιολόγησε ρητώς την προδικαστική παραπομπή αναφερόμενο στο εν λόγω άρθρο 1, παράγραφος 4. Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι δεν απόκειται στο Δικαστήριο να εξετάζει την ακρίβεια του κανονιστικού πλαισίου που ο εθνικός δικαστής καθορίζει με δική του ευθύνη (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις Salzmann, προπαρατεθείσα, σκέψη 31· της 1ης Δεκεμβρίου 2005, C-213/04, Burtscher, Συλλογή 2005, σ. I-10309, σκέψη 35, καθώς και της 7ης Ιουνίου 2007, C-222/05 έως C-225/05, van der Weerd κ.λπ., Συλλογή 2007, σ. I-4233, σκέψη 22).
- 28 Τέλος, ως προς το επιχείρημα της Επιτροπής ότι το κοινοτικό δίκαιο αποτελεί ένα μόνο στοιχείο μεταξύ άλλων για την ερμηνεία των διατάξεων του τίτλου I του νόμου 287/90 και ότι τα ιταλικά δικαστήρια δεν υποχρεούνται να εφαρμόζουν κατά τρόπον απόλυτο και ανεπιφύλακτο τις παρασχεθείσες από το Δικαστήριο ερμηνείες, αρκεί η διαπίστωση ότι η Autorità και το Tribunale amministrativo regionale del Lazio στήριξαν τις αποφάσεις τους στην κοινοτική ρύθμιση και την κοινοτική νομολογία και ότι το Consiglio di Stato αιτιολόγησε την προδικαστική παραπομπή

του εκτιμώντας ότι αυτή είναι αναγκαία για να καταστεί γνωστό το κριτήριο που πρέπει να ληφθεί υπόψη σύμφωνα με τις αρχές του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού, στις οποίες παραπέμπει το άρθρο 1, παράγραφος 4, του νόμου 287/90.

- 29 Κατόπιν όλων των προεκτεθέντων, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο για να επιληφθεί της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

- 30 Με τα δύο ερωτήματά του, τα οποία πρέπει να εξεταστούν μαζί, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, ποια είναι, δυνάμει των άρθρων 81 επ. ΕΚ καθώς και, ενδεχομένως, οποιουδήποτε άλλου συναφούς κανόνα του κοινοτικού δικαίου, τα κριτήρια που πρέπει να εφαρμοστούν προκειμένου να προσδιοριστεί η επιχείρηση στην οποία πρέπει να επιβληθεί κύρωση για παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού σε περίπτωση διαδοχής επιχειρήσεων, ειδικότερα δε αν το τελικό μέρος αυτής της παραβάσεως διαπράχθηκε από τον οικονομικό διάδοχο της επιχείρησης που άρχισε την παράβαση αυτή και αν η τελευταία αυτή επιχείρηση, παρ' όλον ότι έπαυσε να ασκεί δραστηριότητα στον οικονομικό τομέα που αφορά η κύρωση, εξακολουθεί να υφίσταται.

Παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο

- 31 Κατά την ΕΤΙ, το αποφασιστικό κριτήριο είναι το της προσωπικής ευθύνης. Παρέκκλιση από το κριτήριο αυτό είναι δυνατή μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις,

προκειμένου να προστατευθεί η πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων του ανταγωνισμού. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η ευθύνη της παραβάσεως μπορεί να καταλογίζεται σε άλλο πρόσωπο εκτός αυτού που έλεγχε την επιχείρηση κατά τον χρόνο της παραβάσεως, ακόμη και αν το πρόσωπο αυτό δεν έπαυσε να υφίσταται.

32 Πάντως, τέτοιες εξαιρετικές περιστάσεις δεν υφίστανται οσάκις, όπως στις υποθέσεις της κύριας δίκης, είναι δυνατό να καταλογιστεί η ευθύνη της παραβάσεως στο πρόσωπο που εκμεταλλευόταν την επιχείρηση κατά τον χρόνο διαπράξεώς της.

33 Οι εταιρίες του ομίλου Philip Morris θεωρούν ότι το κριτήριο της προσωπικής ευθύνης εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες το πρόσωπο που διέπραξε πράγματι την παράβαση εξακολουθεί να υφίσταται, ασκεί επιχειρησιακές δραστηριότητες και δύναται να συμμορφωθεί προς την απόφαση της αρχής ανταγωνισμού η οποία επιβάλλει την κύρωση.

34 Οι εταιρίες αυτές εκθέτουν ότι, εκτός της περιπτώσεως της εξαφανίσεως του υποκειμένου δικαίου και της απορρέουσας απ' αυτήν αδυναμίας να του επιβληθούν κυρώσεις, η κοινοτική έννομη τάξη δεν δέχεται παρέκκλιση από το κριτήριο της προσωπικής ευθύνης. Η χρησιμοποίηση του κριτηρίου της οικονομικής συνέχειας δικαιολογείται μόνον αν είναι αναγκαίο για να διασφαλισθεί η αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων του ανταγωνισμού.

35 Κατά την Ιταλική Κυβέρνηση, το κριτήριο της οικονομικής συνέχειας συνεπάγεται την ευθύνη του προσώπου που συνέχισε και ολοκλήρωσε την αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορά που είχε αρχίσει άλλο πρόσωπο κάθε φορά που η επιχείρηση, την οποία αφορά η παράβαση και η οποία μεταβιβάστηκε από ένα πρόσωπο σε άλλο, είναι πανομοιότυπη από οικονομικής, διαρθρωτικής και λειτουργικής απόψεως. Δεν ενδιαφέρει συναφώς αν το πρόσωπο που εκχώρησε την

επιχείρηση αυτή εξακολουθεί να υφίσταται τυπικώς και ασκεί άλλες δραστηριότητες ή όχι.

- 36 Εν προκειμένω, από το νομοθετικό διάταγμα 283/98 προκύπτει ότι πράγματι υπάρχει ταυτότητα μεταξύ της επιχειρήσεως που διαχειριζόταν η AAMS και αυτής που διαχειρίστηκε ο Ente tabacchi italiani, σήμερα η ΕΤΙ. Εξάλλου, η AAMS και η ΕΤΙ συνδέονται με διαρθρωτικές σχέσεις, που συνίστανται στο γεγονός ότι και οι δύο προέρχονται από το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών.
- 37 Κατά την Επιτροπή, αν η παράβαση διαπράχθηκε από επιχείρηση την οποία διαχειρίζεται οργανισμός κράτους μέλους που έχει ίδια εξουσία λήψεως αποφάσεως και η οικεία οικονομική δραστηριότητα εκχωρήθηκε σε άλλο υποκείμενο δικαίου, οι σχετικές με τη συμπεριφορά αυτή κυρώσεις πρέπει να επιβάλλονται στον κρατικό οργανισμό αν αυτός, μετά την εκχώρηση, εξακολουθεί να ασκεί επιχειρησιακή δραστηριότητα, ακόμη και σε άλλους τομείς εκτός του τομέα που αφορά η εν λόγω συμπεριφορά. Αντιθέτως, οι κυρώσεις πρέπει να επιβληθούν στο υποκείμενο δικαίου που ανέλαβε την εν λόγω οικονομική δραστηριότητα αν, μετά την εκχώρηση, ο εν λόγω κρατικός οργανισμός παύει να ασκεί επιχειρησιακές δραστηριότητες.

Απάντηση του Δικαστηρίου

- 38 Από τη νομολογία προκύπτει ότι το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού αφορά τις δραστηριότητες των επιχειρήσεων (απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2004, C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P και C-219/00 P, Aalborg Portland κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 2004, σ. I-123, σκέψη 59) και ότι η έννοια της επιχειρήσεως καλύπτει κάθε φορέα ο οποίος ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος που τον διέπει και του τρόπου χρηματοδότησής του (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 28ης Ιουνίου 2005, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P έως C-208/02 P και C-213/02 P, Dansk Rørindustri κ.λπ.

κατά Επιτροπής, Συλλογή 2005, σ. I-5425, σκέψη 112· της 10ης Ιανουαρίου 2006, C-222/04, Cassa di Risparmio di Firenze κ.λπ., Συλλογή 2006, σ. I-289, σκέψη 107, καθώς και της 11ης Ιουλίου 2006, C-205/03 P, FENIN κατά Επιτροπής, Συλλογή 2006, σ. I-6295, σκέψη 25).

- 39 Οσάκις αυτός ο φορέας παραβιάζει τους κανόνες του ανταγωνισμού, ευθύνεται, κατά την αρχή της προσωπικής ευθύνης, για την παράβαση αυτή (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις της 8ης Ιουλίου 1999, C-49/92 P, Επιτροπή κατά Anic Partecipazioni, Συλλογή 1999, σ. I-4125, σκέψη 145, και της 16ης Νοεμβρίου 2000, C-279/98 P, Cascades κατά Επιτροπής, Συλλογή 2000, σ. I-9693, σκέψη 78).
- 40 Ως προς το ερώτημα υπό ποιες περιστάσεις μπορεί να επιβληθεί παρά ταύτα κύρωση σε φορέα για παράβαση της οποίας αυτός δεν είναι ο δράστης, επιβάλλεται κατ' αρχάς η διαπίστωση ότι αυτή η περίπτωση συντρέχει αν ο φορέας που διέπραξε την παράβαση έπαυσε να υφίσταται νομικώς (βλ., επ' αυτού, προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Anic Partecipazioni, σκέψη 145) ή οικονομικώς. Ως προς το τελευταίο σημείο πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι κύρωση που επιβλήθηκε σε επιχείρηση, η οποία εξακολουθεί να υφίσταται νομικώς αλλά έπαυσε να ασκεί οικονομικές δραστηριότητες, κινδυνεύει να μην έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα.
- 41 Πρέπει στη συνέχεια να τονιστεί ότι, αν δεν προβλεπόταν καμία άλλη δυνατότητα επιβολής κυρώσεων σε άλλον φορέα εκτός αυτού που διέπραξε την παράβαση, οι επιχειρήσεις θα μπορούσαν να αποφύγουν κυρώσεις για τον απλό λόγο ότι η ταυτότητά τους άλλαξε λόγω αναδιαρθρώσεων, εκχωρήσεων ή άλλων νομικών ή οργανωτικών αλλαγών. Ο σκοπός της καταστολής των αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορών και της αποτροπής της επανάληψής τους με την επιβολή αποτρεπτικών κυρώσεων (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις της 15ης Ιουλίου 1970, 41/69, ACF Chemiefarma κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1969-1971, σ. 397, σκέψη 173· της 29ης Ιουνίου 2006, C-289/04 P, Showa Denko κατά Επιτροπής, Συλλογή 2006, σ. I-5859, σκέψη 61, καθώς και της 7ης Ιουνίου 2007, C-76/06 P, Britannia Alloys & Chemicals κατά Επιτροπής, Συλλογή 2007, σ. I-4405, σκέψη 22) με τον τρόπο αυτό θα αποτύγχανε.

- 42 Συνεπώς, όπως το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει, οσάκις μια επιχείρηση, η οποία παρέβη τους κανόνες του ανταγωνισμού, αποτελεί αντικείμενο νομικής ή οργανωτικής μεταβολής, η μεταβολή αυτή δεν έχει κατ' ανάγκην ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέας επιχειρήσεως απαλλαγμένης της ευθύνης των αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορών της προηγούμενης επιχειρήσεως αν, από οικονομικής απόψεως, οι δύο επιχειρήσεις ταυτίζονται (βλ., επ' αυτού, αποφάσεις της 28ης Μαρτίου 1984, 29/83 και 30/83, *Compagnie royale asturienne des mines* και *Rheinzink* κατά Επιτροπής, Συλλογή 1984, σ. 1679, σκέψη 9, καθώς και *Aalborg Portland* κ.λπ. κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 59).
- 43 Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, οι αντίστοιχες νομικές μορφές της επιχειρήσεως που διέπραξε παράβαση και της διαδόχου της δεν έχουν σημασία. Η επιβολή της κυρώσεως για την παράβαση στον εν λόγω διάδοχο δεν μπορεί επομένως να αποκλειστεί μόνον επειδή, όπως στις υποθέσεις της κύριας δίκης, αυτός έχει άλλο νομικό καθεστώς και ενεργεί κατ' άλλους τρόπους απ' ό,τι η επιχείρηση την οποία διαδέχθηκε.
- 44 Είναι επίσης αλυσιτελές το γεγονός ότι μία μεταβίβαση δραστηριοτήτων δεν αποφασίστηκε από ιδιώτες αλλά από τον νομοθέτη με την προοπτική ιδιωτικοποίησης. Πράγματι, τα μέτρα αναδιαρθρώσεως ή αναδιοργανώσεως επιχειρήσεως που θέσπισαν οι αρχές κράτους μέλους δεν μπορούν νομίμως να έχουν ως συνέπεια να διακυβεύεται η πρακτική αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού (βλ., σχετικώς, απόφαση της 12ης Μαΐου 2005, C-415/03, Συλλογή 2005, σ. I-3875, σκέψεις 33 και 34).
- 45 Στο πλαίσιο των υποθέσεων της κύριας δίκης, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής καθώς και από τον φάκελο που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, οι οικονομικές δραστηριότητες της AAMS στην αγορά που αφορά τη σύμπραξη συνεχίστηκαν από τον *Ente tabacchi italiani*, σήμερα την ΕΤΙ. Υπό τις συνθήκες

αυτές, αν και η AAMS συνέχισε να υφίσταται ως επιχειρηματίας σε άλλες αγορές, η ETI μπορεί να θεωρηθεί, στο πλαίσιο της διαδικασίας που αφορά τη συμφωνία επί της τιμής πώλησεως των τσιγάρων, ως οικονομικός διάδοχος της AAMS.

- 46 Ως προς το ερώτημα αν σε περίπτωση όπως αυτή των υποθέσεων της κύριας δίκης συντρέχουν οι περιστάσεις υπό τις οποίες μπορεί να επιβληθεί κύρωση σε οικονομική μονάδα για την παράβαση που διέπραξε άλλη οικονομική μονάδα, επιβάλλεται η διαπίστωση, κατ' αρχάς, ότι το γεγονός ότι η AAMS δεν έχει νομική προσωπικότητα (βλ. σκέψη 6 της παρούσας αποφάσεως) δεν αποτελεί στοιχείο δυνάμενο να δικαιολογήσει την επιβολή της κυρώσεως στον διάδοχό της για την παράβαση που διέπραξε η ίδια.
- 47 Αντιθέτως, η επιβολή της κυρώσεως στην ETI για την παράβαση που διέπραξε η AAMS στην ETI θα μπορούσε να δικαιολογηθεί λόγω του ότι η ETI και η AAMS εξαρτώνται από την ίδια δημόσια αρχή.
- 48 Πρέπει να υπομνηστεί συναφώς ότι, οσάκις δύο επιχειρήσεις αποτελούν μία και την αυτή οικονομική μονάδα, το γεγονός ότι η επιχείρηση που διέπραξε την παράβαση εξακολουθεί να υφίσταται δεν εμποδίζει, καθεαυτό, να επιβληθεί κύρωση στην επιχείρηση στην οποία αυτή μεταβίβασε τις οικονομικές της δραστηριότητες (βλ., σχετικώς, απόφαση Aalborg Portland κ.λπ. κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψεις 355 έως 358).
- 49 Ειδικότερα, αυτή η επιβολή κυρώσεως μπορεί να γίνει δεκτή αν οι εν λόγω επιχειρήσεις ήσαν υπό τον έλεγχο του ίδιου προσώπου και εφάρμοσαν, ενόψει των στενών δεσμών που τις ενώνουν από οικονομικής και οργανωτικής απόψεως, κατ' ουσίαν, τις ίδιες εμπορικές οδηγίες.

- 50 Δεν αμφισβητείται ότι, στο πλαίσιο των υποθέσεων της κύριας δίκης, όταν συμπεριφέρονταν κατά παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού, η AAMS και η ΕΤΙ υπάγονταν στον ίδιο δημόσιο φορέα, ήτοι το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών.
- 51 Στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εξετάσει αν, συμμετέχοντας στη συμφωνία επί της τιμής πωλήσεως των τσιγάρων, η AAMS και η ΕΤΙ τελούσαν υπό την εποπτεία του εν λόγω δημόσιου φορέα. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, θα πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η αρχή της προσωπικής ευθύνης δεν απαγορεύει να επιβληθεί εξ ολοκλήρου στην ΕΤΙ η κύρωση για την παράβαση που άρχισε η AAMS και συνέχισε η ΕΤΙ.
- 52 Με βάση το σύνολο των προεκτεθέντων, στα υποβληθέντα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 81 επ. ΕΚ έχουν την έννοια ότι, στην περίπτωση επιχειρήσεων που εξαρτώνται από την ίδια δημόσια αρχή, οσάκις συμπεριφορά που συνιστά ενιαία παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού εφαρμόστηκε από μία επιχείρηση και ακολούθως συνεχίστηκε έως το τέλος της από άλλη επιχείρηση που διαδέχθηκε την πρώτη, η οποία δεν έπαυσε να υφίσταται, στην εν λόγω δεύτερη επιχείρηση μπορεί να επιβληθεί κύρωση για το σύνολο της παραβάσεως αν αποδεικνύεται ότι οι δύο αυτές επιχειρήσεις ήσαν υπό την εποπτεία της εν λόγω αρχής.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 53 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Τα άρθρα 81 επ. ΕΚ έχουν την έννοια ότι, στην περίπτωση επιχειρήσεων που εξαρτώνται από την ίδια δημόσια αρχή, οσάκις μία συμπεριφορά που συνιστά ενιαία παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού εφαρμόστηκε από μία επιχείρηση και ακολούθως συνεχίστηκε έως το τέλος της από άλλη επιχείρηση που διαδέχθηκε την πρώτη, η οποία δεν έπαυσε να υφίσταται, στην εν λόγω δεύτερη επιχείρηση μπορεί να επιβληθεί κύρωση για το σύνολο της παραβάσεως αν αποδεικνύεται ότι οι δύο αυτές επιχειρήσεις ήσαν υπό την εποπτεία της εν λόγω αρχής.

(υπογραφές)